

rine sevketti. Ancak, 1840 Aralıkta Cezayir umumi valiliğine tayin edilen Bugeaud, sayısı artırılmış kuvvetlerini hasmının harp taktiğine uygun şekilde hazırladıktan sonra Abdülkâdir ile sa-vaşa girişti. Fransızlar Tagdempt, Ma-sker ve Tlemsen şehirlerini işgal etti-ler. 16 Mayıs 1843'te emirin seyyar or-dugâhını bile bastılar. Abdülkâdir Fas'a sığınmak zorunda kaldı. Peşini bırak-mayan Bugeaud, 1844 Ağustosunda Isly'de Fas ordusunu yendi; 1844 Eki-minde imzalanan Tanca Antlaşması'yla Fas Sultanı Abdurrahman'ı, Abdül-kâdir'i desteklemekten vazgeçirdi. Bu-nun üzerine emir Cezayir topraklarına döndü ve bir Fransız birliğini 1845 Eki-minde Şîdî-Brâhîm'de bozguna uğrat-tıysa da, gittikçe artan Fransız baskısı karşısında yerli kabilelerin kendisinden uzaklaşmalarını gördü. 1846 yazında çaresizlik içinde tekrar Fas'a sığındı. Sultanın kuvvetlerinin yenilmesi üzeri-ne, 23 Aralık 1847'de Fransızlar'a tes-lim oldu. İskenderiye veya Akkâ'ya gö-türüleceğine dair verilen söze rağmen Fransa'da beş yıl esir olarak kaldı. 1852 Ekiminde serbest bırakılınca Osmanlı ülkesine giderek önce Bursa'da, 1855'ten itibaren de Şam'da oturdu. Siyaset-le ilgisini kesmiş olduğundan vaktini ibadet ve ilimle geçirdi. Cebellübnan'da patlak veren ve 1860 Temmuzunda Şam'a yayılan Dürzî İsyanı sırasında biz-zat müdahalede bulunarak birçok hırsi-tyanı katliamdan kurtardı. 26 Mayıs 1883'te Şam'da öldü.

Abdülkâdir cesur, akıllı ve dindar bir idareciydi. Fransızlar'la mücadelesinde askerlik kabiliyeti yanında siyasî ma-haretini de ispat etmiştir. Gerektiğin-de sert davranmakla beraber, adaleti gözetirdi ve mizaç itibarıyla merhamet-liydi. O aynı zamanda iyi bir şair, değer-li bir fikir adamıydı. Şiirleri *Nüzhetü'l-ḥâṭır fî qarîzi'l-emîr 'Abdülkâdir* adı ile Kahire'de basılmış, felsefî mahiyette *Zikrû'l-âkîl ve tenbîhü'l-gâfil* adlı ki-tabının da Arapça aslı Beyrut'ta, Fran-sızca tercümesi 1858'de Paris'te neşre-dilmiştir.

İbn'ül-Arabî tasavvufunun tesiri altın-da kalan Abdülkâdir'i Cezayirliiler millî kahraman tanırırlar. Cezayir istiklâline kavuştuktan sonra kemikleri Cezayir'e nakledilerek şehidler kabristanına gö-mülmüştür. Ölümünün 100. yılı mûna-sebetiyle kendisine ayrılan *Mecelletü't-Târîḫ*'in özel sayısında (*Centenaire de la Mort de l'Emir Abdulkader 1883-1983*, Alger 1983) hayatına, siyasî faaliyetlerine,

eserlerine ve hakkında yazılanlara dair çeşitli makaleler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrâde-Hâriciye, nr. 4481, 4487, 4749, se-ne 1269; Ph. d'Estailleur—Chanteraine, *Abdel-Kader, L'Europe et l'Islam au XIXe siècle*, Paris 1847; C. Zeydan, *Meşâhîrû's-şark*, Kahire 1902, I, 172-181; M. Emerit, *L'Algérie à l'époque d'Abd-el-Kader*, Paris 1951; Bassâm Asafî, *el-Emîr 'Abdülkâdir el-Cezâ'îrî*, Beyrut 1986; Pessah Shinar, "Abd al-Qadir and 'Abd al-Karim Religious Influences on Their Thought and Action", *AASt*, I (1965), s. 139-174; A. Temimi, "L'Emir 'Abd el-kader a Damas, 1855-1861", *RHM*, VI (1979), s. 107-115; G. Yver, "Abdülkâdir", *İA*, I, 85-87; Ph. De Cossé—Brissac, "Abd al-Kâdir b. Muhyî al-Dîn", *EL²* (İng.), I, 67-68; C. R. A., "Abd el-Ḳader", *EUn.*, I, 12-13.

ERCÜMENT KURAN

ABDÜLKADİR ed-DİHLEVİ

(عبدالقادر الدهلوی)

(bk. DİHLEVİ, Abdülkâdir b. Ahmed).

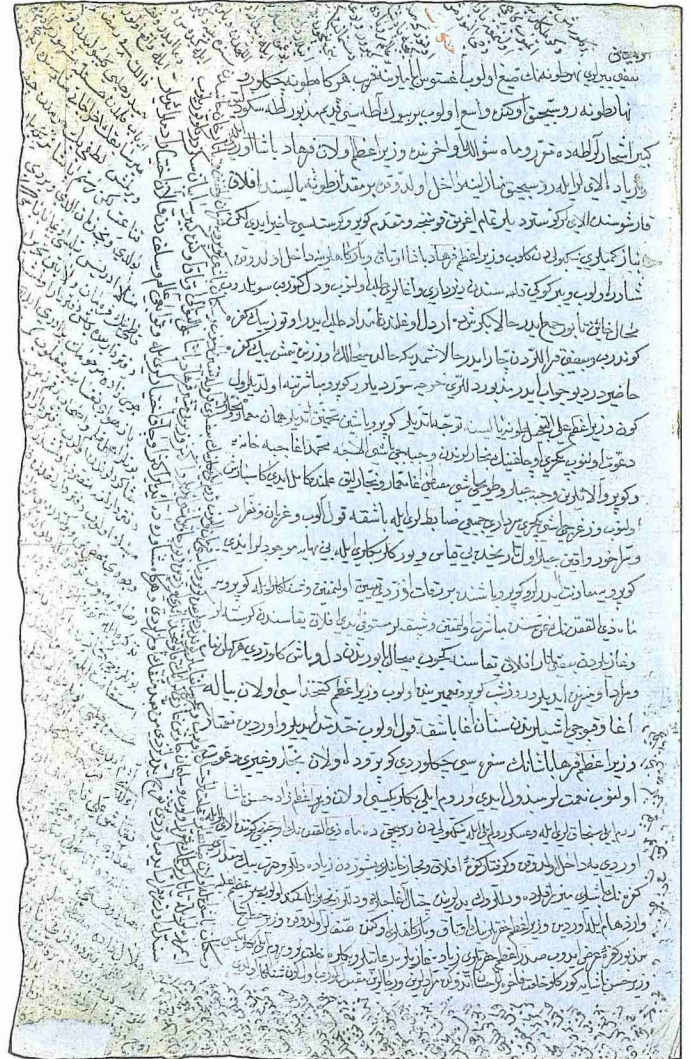
ABDÜLKADİR EFENDİ,

Topçular kâtibi

(ö. 1054/1644 [?])

Osmanlı tarihçisi.

Hayatı hakkında, eserinde kendisiyle ilgili olarak yazdıkları dışında fazla bilgi yoktur. Kâtip Çelebi *Fezleke*'sinde adı-nı Abdülkadir olarak zikretmiş ve bu adla tanınmış olmakla beraber, kendi-si *Târîḫ*'inde dolaylı olarak Kadri adını kullanmakta, arşiv vesikalarında da adı Kadri olarak geçmektedir (BA, MAD, nr. 2307, 2514). *Târîḫ*'inden anlaşıldığına gö-re, 1595'te topçular kâtibi, ertesi yıl topçu bölükbaşısı oldu. Eğri'nin fethi, Kanije müdafaası ve Istolni-Belgrad'ın geri alınışında bulundu. 1607'de sol ulûfeciler (bk. ULÜFECİYÂN) kâtibi, daha sonra arpa kâtibi (bk. ARPA EMİNİ) oldu. 1621'de Hotin Muharebesi'ne katıldı; dönüşte cephanenin İsakça İskelesi'ne

Topçular kâtibi Abdülkadir Efendi'nin Tevârîh-i Âli Osmân adlı eserinin bir sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2151)

naklinde görev aldı. 1627'de Vezîriâzam Halil Paşa'nın emriyle nüzul* emini tayin edildi; aynı yıl top arabalarının tarmiri ile görevlendirildi. Yine eserinden öğrenildiğine göre, 1593-1630 yılları arasında yapılan Avusturya, Eflak, Macar, Eğri, Estergon, Celâlî, Şark, Leh ve Bağdat seferlerine katıldı. Muhtemelen 1644'te İstanbul'da öldü.

Abdülkadir Efendi, daha çok, Cemâziyelevvel 1000-Muharrem 1054 (Şubat 1592-Mart 1644) tarihleri arasında cereyan eden olayları ihtiva eden *Târih*'i ile tanınmıştır. Esere müellifin verdiği özel bir isim yoktur. Ancak eser sonraki müelliflerce *Târîh-i Âl-i Osmân*, *Ve-kâyi-i Târihiyye* ve *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlarıyla anılmıştır. Sade bir dille yazılan eser, belli bazı yanlışlara, gereksiz ayrıntı ve tekrarlarla rağmen, özellikle müellifinin bizzat bulunduğu seferlerle ilgili bilgiler açısından önem taşımaktadır. Ayrıca devlet teşkilâtı, topolar ve topçuluğa dair bilgiler, ordunun cephanedeki durumu, devlet idaresinde görev alanların en küçük rütbeliye kadar ismen belirtilmesi, devrin diğer tarihlerinden farklı özellikler olarak dikkati çekmektedir. Yer yer bazı yerleşim bölgeleriyle buralarda çıkan madenleri tanıtmaya, deprem ve yangınlarla birlikte İstanbul'un iktisadî ve sosyal durumu hakkında bilgiler vermesi bakımından da önemlidir.

Abdülkadir Efendi eserini, muhtemelen IV. Murad devrinin sonlarına doğru, padişaha takdim etmek niyetiyle yazmaya başlamış ve bu işi vefatına kadar sürdürmüştür. Kâtip Çelebi ve onun vasiyetiyle Naîmâ'nın da faydalandığı eserin, biri Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2151), diğeri Viyana Millî Kütüphanesi'nde (nr. Mxt. 130; fotokopisi Türkiyat Enstitüsü, nr. 1956/208) olmak üzere iki nü-

hası vardır. Müellifin el yazısıyla olduğu tahmin edilen Esad Efendi nüshasının başından 25-30 varak eksiktir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 2307, 2514; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286, I, 151; Naîmâ, *Târih*, İstanbul 1280, I, 101, 227, 258; G. Flügel, *Die arabischen persischen und türkischen Handschriften*, Wien 1865, II, 260; Babinger (Üçok), s. 206; Bekir Kütükoğlu, *Kâtip Çelebi Fezleke'sinin Kaynakları*, İstanbul 1974, s. 17, 23, 29, 33-35; M. Köhbach, "Der Osmanische Historiker Topçular Kâtibi 'Abdül-Qâdir Efendi, Leben und Werk", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 75-96.

ZİYA YILMAZER

ABDÜLKADİR el-FÂSÎ

(عبدالقادر الفاسي)

(bk. FÂSÎ, Abdülkadir b. Ali).

ABDÜLKADİR el-FEYYÛMÎ

(عبدالقادر الفيومي)

(bk. FEYYÛMÎ, Abdülkadir b. Muhammed).

ABDÜLKADİR GEDİKZÂDE

(bk. GEDİKZÂDE, Abdülkadir).

ABDÜLKADİR-i GEYLÂNÎ

(عبدالقادر كيلاني)

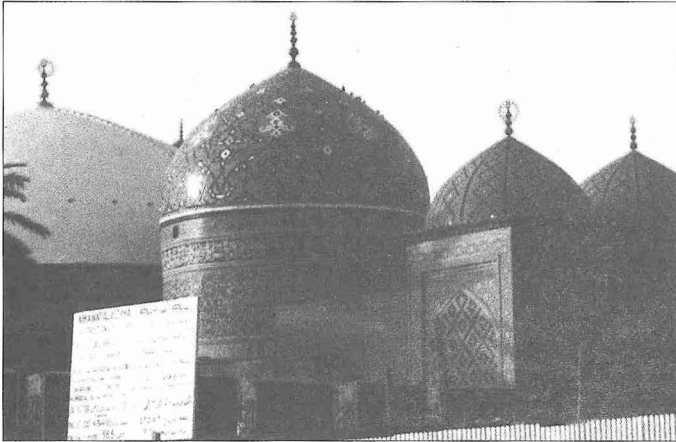
Muhyiddin Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî (ö. 561/1165-66)

Kâdiriyye tarikatının kurucusu.

470'te (1077) Hazar denizinin güneybatısındaki Gîlân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Arapça'da "el-Cîlî, el-Cîlânî", Farsça'da "Gîlî, Gîlânî",

Türkçe'de ise "Geylânî" şeklinde telaffuz edilen nisbesiyle şöhret buldu. Babası Ebû Sâlih Mûsâ'nın dindar bir kimse olduğu bilinmekte, ancak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ali'ye ulaşan soy seçeresi kaynaklarda şöyle verilmektedir: Abdülkâdir-i Geylânî b. Mûsâ b. Abdullah b. Yahyâ b. Muhammed b. Mûsâ el-Cevn b. Abdullah el-Kâmil b. Hasan el-Müsennâ b. Hasan b. Ali. Hz. Hasan soyundan gelen şerifler İdrîsîler, Sa'dîler (Fîlânîyyûn) ve Kâdirîler adı verilen üç kola ayrılırlar. Babasının "Zengî-dost" (zenci dostu) unvanıyla anılması ve kendisinin Bağdat'ta, a'cemî (Arap olmayan, yabancı) olarak tanınması gibi hususlar bahis konusu edilerek, Hz. Hasan'a varan soy seçeresinin sonradan ortaya konulmuş olduğu da ileri sürülmüştür. Devrin tanınmış zâhid ve sûfilerinden Ebû Abdullah es-Savmâ'nın kızı olan annesi Ümmü'l-Hayr Emetü'l-Cebbâr Fâtîma'nın da kadın velilerden olduğu kabul edilir.

Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkâdir, annesinin yanında ve dedesi Savmâ'nın himayesinde büyüdü. Kendisi on yaşında mektebe gidip gelirken melekler tarafından korunduğuna inanırdı. Bütün gayesi tahsiline devrin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta devam etmekte. On sekiz yaşına gelince annesinden izin alarak bir kafilye katılıp Bağdat'a gitti (1095). Orada Ebû Gâlib b. Bâkîllânî, Ca'fer es-Serrâc, Ebû Bekir Süsen ve Ebû Tâlib b. Yüsuf gibi âlimlerden hadis; Ebû Saîd el-Muharrimî (Mahzûmî), Ebû Hattâb ve Kâdî Ebû Hüseyin gibi hukukçulardan fıkıh; Zekerîyyâ-yı Tebrîzî gibi dilcilerden de edebiyat okudu. Kısa zamanda *usul**, *fürû** ve mezhepler konusunda geniş bilgi sahibi oldu. Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kurduğu bu yıllarda Ebû'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs (ö. 525/1131) vasiyetiyle tasavvufa intisap etti. Kaynaklar tarikat hırkasını Debbâs'tan giydiğini (bk. İLBÂS-I HIRKA) ve onun damadı olduğunu bildirirler. Hocası Ebû Saîd'in kendisine tahsis ettiği Bâbülerec'deki medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okuttu ve vaaz vermeye başladı. Ancak bir süre sonra bütün bunları bırakarak inzivaya çekildi. Menkibeye göre, yirmi beş yıl kadar süren inziva döneminin sonunda, başka biri yedirmediğince kendi eliyle hiçbir şey yememeye ahdetmiş, aradan kırk gün geçtiği ve içinden "açım, açım" sesleri geldiği halde olağan üstü bir dayanma

Abdülkâdir-i
Geylânî
Türbesi
Bağdat